

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ

Воробйов Ю.М., д.е.н., професор НАПКБ

У статті здійснено теоретичне узагальнення й обґрунтування сутності фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави. Визначено основні ознаки фінансових ресурсів. Запропоновано уточнення дефініції «фінансові ресурси». Розкрито зміст, значення і джерела формування фінансових ресурсів для суб'єктів підприємництва, домогосподарств.

Ключові слова: фінанси, фінансові ресурси, грошові кошти.

ВСТУП

Незважаючи на досить широке використання терміну «фінансові ресурси» в законодавчих та нормативних актах України, офіційне його тлумачення відсутнє. Сучасна фінансова наука України запозичила цей термін із економічної науки колишнього Радянського Союзу, який був задіяний у науковий обіг ще в перші роки радянських п'ятирічок, щоб на відміну від капіталістичного терміну «грошовий капітал» використовувати більш-менш привабливе словосполучення для соціалістичної економіки «фінансові ресурси». Термін «фінансові ресурси» за часи Радянського Союзу використовували в розумінні грошові кошти при формуванні фінансових фондів і фінансових балансів першого державного п'ятирічного плану.

З формуванням України як самостійної держави та переорієнтацією її економіки до ринкових засад господарювання виникла необхідність переосмислення категорії «фінансові ресурси». Ця необхідність була обумовлена тим, що в умовах планової економіки і державної власності на засоби виробництва фінансовим ресурсам підприємств відводилася підпорядкована роль щодо фінансових ресурсів держави. Ця особливість фінансів соціалістичних підприємств чітко відображена у праці Поддєрьогіна А.М. і Василика О.Д.: «Фінансові ресурси промислових підприємств — це фонди грошових коштів, надані в їх розпорядження [1, с. 8]». З цього визначення бачимо, що підприємства володіли лише правом розпоряджуватись фінансовими ресурсами, адже ініціатива у створенні і подальшому функціонуванні підприємств належала державі, яка директивно розпоряджалась фінансовими ресурсами країни, мобілізуючи всі наявні фінансові ресурси і зосереджуючи основну їх частину у державному бюджеті, спрямовуючи у подальшому на пріоритетні галузі економіки. А вже на рівні державних підприємств — фінансові ресурси спрямовувались на забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності, фінансування простого чи розширеного відтворення, технічного переозброєння виробництва, матеріального заохочення працівників і задоволення соціально-культурних потреб колективу.

Серед українських економістів-фінансистів більшість складають прихильники підходу до визначення фінансових ресурсів як грошових коштів: Василик О.Д. [2, с. 76], Павлюк К.В. [3, с. 24], Завгородній А.Г. [4, с. 404], Зятковський І.В. [5, с. 88-89], Бурак Л.Д. [6, с. 23], Коробов М.Я. [7, с. 210], Нам Г.Г. [8, с. 10], Хачатурян С.В. [9, с. 81] тощо.

Однак для визначення форми існування фінансових ресурсів, механізмів їх формування і використання необхідно більш детально дослідити їх економічну сутність і значення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Наукові розробки щодо формування й використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави повинні ґрунтуватися на всебічному їх теоретико-методичному аналізі. Без такого аналізу неможливо сформулювати основні наукові положення щодо підвищення ефективності формування і використання фінансових ресурсів на мікро-, мезо- і макроекономічному рівні.

Отже, мета статті полягає в науковому обґрунтуванні економічної сутності фінансових ресурсів та їх значенні для розвитку соціально-економічної системи держави.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дослідження вітчизняних економістів щодо визначення економічної сутності фінансових ресурсів мають своїми витокami теоретичні напрацювання минулої доби. В першу чергу, це стосується використання ними поняття «фонди» як організаційної форми руху грошових коштів. В умовах ринкових відносин повинно змінитися відношення до утворення, формування й використання цільових фондів. На відміну від адміністративно-командної економіки в ринкових умовах кожен суб'єкт господарювання формує необхідні йому фонди, або не формує їх, виходячи з власної системи фінансового господарства, фінансової стратегії і тактики, масштабів фінансово-господарської діяльності, системи фінансового прогнозування і планування. Для великих компаній і корпорацій система формування різних фондів має деякий сенс, тому що необхідно забезпечити концентрацію фінансових ресурсів на відповідних напрямках операційної, інвестиційної або фінансової діяльності. Для середніх за розміром компаній формування фінансових фондів має дещо менший сенс, але й тут можливо утворення відповідних фондів, що дає можливість більш ефективно управляти фінансовими потоками.

ми, зменшувати втрати та відволікати фінансові ресурси з найважливіших напрямів господарської діяльності. Водночас для малих підприємств, а також фізичних осіб — підприємців і домогосподарств утворення спеціальних фондів фінансових ресурсів виникає тоді, коли ці економічні суб'єкти поставили за мету накопичення власних фінансових ресурсів та зменшення в обороті позикових коштів. В інших випадках для малих підприємств, фізичних осіб — підприємців та домогосподарств фінансові ресурси використовуються не у фондовій формі, що відповідає сутності малого підприємництва та фінансовій діяльності домогосподарств. В умовах ринкової економіки фінансові ресурси використовуються в міру потреби, виходячи з їх наявності чи можливості залучення, тобто грошові фонди для фінансування пріоритетних напрямів розвитку заздалегідь не формуються і фінансові ресурси не виключаються з кругообігу капіталу суб'єкта господарювання.

Такої думки, зокрема дотримуються Пройда-Носик Н.Н. і Грабарчук С.С. [10, с. 98], які наголошують, що сьогодні з лексикону підприємства поняття «фонди», як організаційна форма руху грошових коштів, починає зникати. При цьому вони ставлять риторичне запитання: «Про які ж фонди у такому разі можна говорити при визначенні фінансових ресурсів? Як у сучасних умовах сформулювати визначення фінансових ресурсів як фондів грошових ресурсів?».

Подібні судження знаходимо у Ковальова В.В., який так пише про грошові фонди як частину коштів підприємства, що мають цільове спрямування: «Взагалі до трактування будь-якого фонду як джерела коштів для придбання активів не слід ставитися буквально (подібна помилка особливо поширена серед не бухгалтерів) — активи найчастіше придбаються у тому разі, коли у підприємства є в достатньому обсязі вільні грошові ресурси, а не тому, що створено якийсь фонд. Не випадково багато які підприємства уже не поспішають створювати різноманітних фондів, а акумулюють їх у вигляді нерозподіленого прибутку; до речі, подібна практика звичайна у більшості економічно розвинутих країн [11, с. 161]».

Таким чином, наведені визначення дають усі підстави стверджувати, що фондова форма фінансових ресурсів за сучасних умов організації фінансово-господарській діяльності ні є обов'язковою. Однак для здійснення масштабних інвестиційних проектів великі і середні компанії та корпорації фактично утворюють необхідні фонди у вигляді акумульованих коштів (засобів) від випуску (емісії) акцій, облігацій, створення депозитів у банках, де акумулюються грошові кошти, завдяки яким можливо починати фінансувати інвестиційні проекти. Нерозподілений прибуток фактично є фінансовим фондом, бо його кошти, перш за все, використовуються для здійснення інвестиційної або операційної діяльності суб'єкта господарювання.

Невизначеність у трактуванні економічної сутності фінансових ресурсів і наполягання на фондовому характеру грошових коштів як умови їх віднесення до складу фінансових ресурсів, пов'язана із концентрацією грошових ресурсів різними ланками фінансової системи: в першу чергу, державними фінансами і фінансами підприємств. Тому визначаючи дефініцію «фінансові ресурси», потрібно чітко відокремити межі їх функціонування — фінансові ресурси держави (державний і місцеві бюджети, централізовані цільові державні фонди) і фінансові ресурси суб'єктів підприємництва та домогосподарств. Наприклад, такі межі встановлює Опарін В.М., розглядаючи фінансові ресурси як категорію фінансів суб'єктів господарювання [12, с. 11].

Про відмінності у джерелах формування фінансових ресурсів на рівні підприємств і на загальнодержавному рівні, які визначають способи їх подальшого використання, пише Бочаров В.В.: «Фінансові ресурси утворюються у суб'єктів господарювання (підприємств, корпорацій) з виручки від продажу товарів (робіт, послуг), а в державі за рахунок податків і зборів, що справляються з юридичних осіб і громадян у безспірному порядку. Фінансові ресурси держави приймають форму бюджетних і позабюджетних фондів, які мають строго цільове призначення [13, с. 12]».

З наведеного визначення випливає необхідність чітко поділяти фінансові ресурси, тобто: а) фінансові ресурси держави; б) фінансові ресурси регіонів і місцевої влади; в) фінансові ресурси суб'єктів підприємництва та домогосподарств. Відмінності у методах формування і використання фінансових ресурсів на рівні держави і на рівні підприємств дозволяють говорити про такі ознаки фінансових ресурсів як: а) суб'єкт формування і використання фінансових ресурсів; б) методи утворення, формування, розподілу і використання фінансових ресурсів.

Розглядаючи суб'єкт формування і використання фінансових ресурсів, необхідно чітко розуміти, що держава, регіональна і місцева влада можуть формувати і використовувати лише ту частину фінансових ресурсів соціально-економічної системи, яка була відокремлена від загальної їх сукупності завдяки фінансам через розподільний механізм, зокрема податкову систему країни, неподаткові інструменти та специфічні методи та інструменти фінансового ринку. Тобто фінансові ресурси держави, регіональної і місцевої влади є фактично вторинними фінансовими ресурсами тому, що були утворенні не при первинному фінансовому розподілі валового внутрішнього продукту соціально-економічної системи країни, а при вторинному розподілі або перерозподілі загальних фінансових ресурсів країни шляхом передачі відповідної їх частини від суб'єктів підприємництва та домогосподарств для загальнодержавних, регіональних і місцевих потреб. Цей перерозподіл здійснюється за рахунок не лише фінансів, а й встановленого державою фінансового механізму, тобто має усі ознаки правового, примусового характеру, який не зовсім співпадає з діючими економічними законами і закономірностями розвитку фінансових систем будь-якої держави та суспільства.

Основна частина фінансових ресурсів суб'єктів підприємництва та домогосподарств утворюється і формуються завдяки дії первинного фінансового розподілу, тобто створена вартість валового внутрішнього продукту соціально-економічної системи при первинному фінансовому розподілі поділяється на авансований капітал, вкладений у створення нової вартості, що є невід'ємною частиною власників корпорацій, компаній, підприємств, фізичних осіб — підприємців, домогосподарств; необхідний продукт або відшкодування витрат фізичних осіб на створення вартості ВВП; прибуток, що утворився при створенні нової вартості і який за основною частиною є власністю юридичних і фізичних осіб. Первинний розподіл вартості ВВП дає змогу відокремити базові елементи фінансових ресурсів — капітал, оплату праці, прибуток, кожен з яких при подальшому фінансовому перерозподілі забезпечить утворення спочатку фінансових ресурсів мікрорівня, тобто компаній, корпорацій, банків, інститутів фінансового ринку, фізичних осіб — підприємців, домогосподарств, а вже потім за рахунок державного, регіонального та місцевого податкового і неподаткового фінансових механізмів забезпечить перерозподіл фінансових ресурсів на користь макро- і мезорівнів, тобто держави, регіональної і місцевої влади.

Розглядаючи методи утворення, формування, розподілу і використання фінансових ресурсів необхідно визначити, що, по-перше, на мікрорівні фінансові ресурси утворюються і формуються завдяки дії первинного фінансового розподілу створеної вартості, тобто за рахунок розподілу виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), відокремлення таких елементів вартості як амортизаційні відрахування, нерозподілений прибуток або прибуток для капіталізації, кошти, що є власністю фізичних і юридичних осіб тощо. Розподіл і використання фінансових ресурсів на мікрорівні залежить від фінансової стратегії і тактики суб'єктів господарювання і домогосподарств, а також від діючого в країні фінансового механізму їх вторинного перерозподілу; по-друге, на макро- і мезорівнях утворення і формування фінансових ресурсів здійснюється лише після первинного фінансового розподілу, коли утворені необхідні фінансові елементи вартості, що дає змогу використовувати державний правовий механізм вторинного перерозподілу фінансових ресурсів на користь держави, регіонів і місцевої влади. Отже, держава, регіони і місцеві органи влади можуть одержати фінансові ресурси лише після їх утворення суб'єктами господарювання і домогосподарствами через податкові і неподаткові методи. Розподіл і використання фінансових ресурсів на рівні держави, регіональної і місцевої влади регулюються не лише потребами цих ланок соціально-економічної системи, але й суб'єктивними політичними та бізнесовими інтересами владних структур, що знаходяться при владі на даний час. На відміну від суб'єктів підприємництва й домогосподарств, які розподіляють і використовують власні та запозичені фінансові ресурси виходячи, перш за все, з фінансово-економічних інтересів, держава, регіони і місцеві органи влади повинні враховувати інтереси суспільства, соціальний та політичний стан і настрої в країні та окремих регіонах і територіях. Звідси, перерозподіл і використання фінансових ресурсів держави, регіонів і територій більш різноманітний і передбачає не лише економічні, а й соціальні і політичні аспекти життя країни, її окремих територій, внутрішні та зовнішні прояви, що потребують вкладання відповідних фінансових ресурсів з боку держави, регіональної чи місцевої влади.

Фінансові ресурси є об'єктивною економічною категорією, що пов'язана з діяльністю суб'єктів підприємництва, домогосподарств, держави, її регіонів та місцевої влади. Вони утворюються завдяки фінансовому розподілу вартості валового внутрішнього продукту або вартості суспільного продукту і є матеріальним носієм фінансових відносин, що виникають між юридичними особами, домогосподарствами і державою у зв'язку з постійним рухом грошових коштів в соціально-економічній системі. Фінансові ресурси слід розглядати як сукупність коштів, що утворюються, розподіляються, формуються і використовуються в процесі руху вартості суспільного продукту (валового внутрішнього продукту країни). Фінансові ресурси за своїм змістом характеризують внутрішні можливості, цільові напрями, форми, методи та суб'єкти утворення, формування і використання цього виду ресурсів. Вони виступають потенціальною основою створення капіталу суб'єктів господарювання та можливостями одержання майбутніх доходів і прибутків, задоволення потреб та інтересів усього суспільства. Фінансові ресурси за джерелами утворення, методами формування, цільовим спрямуванням, суб'єктами володіння, розпорядження та використання суттєво відрізняються. Це все знаходить своє відображення в основних ознаках фінансових ресурсів.

Основні ознаки фінансових ресурсів.

По-перше, джерела утворення і формування фінансових ресурсів. Основою утворення та формування фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави є вартість ВВП як однієї країни, так і сукупності країн, що об'єднуються у світову соціально-економічну систему. Первинний фінансовий розподіл створеної вартості суспільного продукту світової соціально-економічної системи є загальною основою утворення та формування фінансових ресурсів суб'єктів господарювання і домогосподарств в усьому світі. Вторинний фінансовий розподіл або перерозподіл вже утворених фінансових ресурсів дає змогу формувати фінансові ресурси на рівні окремих держав, їх регіонів, місцевих та територіальних громад.

По-друге, цільове спрямування фінансових ресурсів. Фінансові ресурси за своїм цільовим спрямуванням повинні забезпечити майбутні доходи і прибутки. Це досягається лише при їх продуктив-

ному використанні, тобто фінансові ресурси повинні обов'язково буди пов'язані з подальшим рухом вартості валового внутрішнього продукту (суспільного продукту), сприяти утворенню нового капіталу та забезпечити основу для його ефективного використання у майбутньому. Фінансові ресурси формуються суб'єктами підприємництва для подальшого їх перетворення у капітал і на цій основі збільшення суми активів з метою одержання доходів і прибутків. Використання фінансових ресурсів слід розглядати як реалізацію на практиці їх потенціальних можливостей перетворення в капітал. Домогосподарства формують фінансові ресурси для подальшого їх використання з метою підвищення вартості підприємницьких здібностей, робочої сили, тобто націлені на вкладання у розвиток як окремої людини, так і групи людей, що об'єднуються в домогосподарство. Вкладаючи фінансові ресурси, домогосподарства формують нову якість підприємницьких здібностей або робочої сили через підвищення рівня капіталізації окремою людиною внаслідок покращення рівня її життя, здоров'я, одержання нових знань, навичок, вмінь, розкриття її потенційних можливостей, відтворення в нових поколіннях більш обізнаних та прогресивних людей. Держава, регіони, місцеві органи влади формують і використовують фінансові ресурси з метою виконання своїх функцій, що відповідає потребам сучасного суспільства. Фінансові ресурси держави формуються і використовуються для виконання більш вагомих для усього суспільства функцій: соціально-економічного розвитку, забезпечення оборони і правопорядку, виконання в суспільстві єдиних законів і правових норм, взаємодії з іншими державами та світовими інститутами. Регіональні та місцеві органи влади формують і використовують фінансові ресурси з метою виконання більшої частини соціальних функцій, що обумовлено близькістю місцевих органів влади до конкретної людини.

По-третє, рівні формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. В соціально-економічній системі держави можливо відокремити три рівня формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. Перший рівень — мікрорівень, тобто рівень суб'єктів підприємництва і домогосподарств. На цьому рівні фінансові ресурси формуються, розподіляються і використовуються виходячи з інтересів: а) власників суб'єктів підприємництва; б) потреб суб'єкта підприємництва; в) потреб та інтересів домогосподарств; г) чинного законодавства країни; д) інтересів держави, регіонів, місцевих і територіальних громад. Другий рівень — мезорівень, тобто рівень регіонів, місцевої влади. На цьому рівні фінансові ресурси формуються, розподіляються і використовуються виходячи з інтересів: а) регіонів; б) місцевої громади; в) домогосподарств; г) суб'єктів підприємництва; д) держави. Третій рівень — макрорівень, тобто рівень держави. На цьому рівні фінансові ресурси формуються, розподіляються і використовуються виходячи з інтересів: а) держави; б) загального суспільного розвитку; в) регіонів; г) місцевої громади; д) суб'єктів підприємництва; е) домогосподарств; ж) світової фінансової системи; з) світових зв'язків і зобов'язань держави.

По-четверте, форми існування фінансових ресурсів. За сучасних умов фінансові ресурси можуть формуватися і використовуватися у різних видах форм. Формування і використання фінансових ресурсів може бути як у фондовій, так і не фондовій формі. Домогосподарства частіше формують і використовують фінансові ресурси без створення відповідних фондів. Проте для здійснення більш-менш значних вкладань фінансових ресурсів домогосподарства можуть відкривати депозити, на яких накопичувати відповідні суми для здійснення подальших вкладань. Ці депозити чи інші різновиди накопичень домогосподарств можливо розглядати як специфічну фондову форму існування фінансових ресурсів для населення. Управління такими фондами здійснюють або власники цих фондів, тобто окремі члени домогосподарства, або залучені для цього спеціальні фірми чи окремі фахівці з фінансового управління чи управління фінансовими активами. Суб'єкти господарювання у більшості випадків або формують спеціальні фінансові фонди з метою якісного управління фінансовими ресурсами (великі та середні компанії, фірми, корпорації, фінансово-промислові групи тощо) або не формують фінансові фонди, тобто здійснюють управління фінансовими ресурсами без утворення відповідних фондів (частково середні та абсолютна більшість малих підприємств, фізичні особи — підприємці). Держава, регіональні і місцеві органи влади обов'язково формують і використовують фінансові фонди (бюджети, цільові централізовані фонди фінансових ресурсів) з метою забезпечення своєчасного планування, розподілу, використання і контролю за рухом фінансових ресурсів на рівні держави, регіонів, органів місцевого самоврядування.

По-п'яте, суб'єкти утворення, формування, володіння, розпорядження і використання фінансових ресурсів. Суб'єктами утворення фінансових ресурсів можуть бути будь-які суб'єкти господарювання, що забезпечують створення вартості валового внутрішнього продукту або суспільного продукту, тобто усі суб'єкти підприємництва та домогосподарства. Формування, розпорядження і використання фінансових ресурсів є прерогативою суб'єктів підприємництва, домогосподарств, держави, регіональних і місцевих органів влади. Суб'єктами володіння абсолютної більшості фінансових ресурсів є суб'єкти підприємництва, фізичні особи або домогосподарства та держава, її органи управління виходячи з діючого в країні фінансового та господарського законодавства.

По-шосте, методи формування фінансових ресурсів. Методи формування фінансових ресурсів залежать від суб'єктів і рівня утворення фінансових ресурсів. Для суб'єктів підприємництва і домогосподарств методами формування фінансових ресурсів є первинний фінансовий розподіл новоствореної вартості за рахунок чого формуються власні фінансові ресурси. Позикові та залучені фінансові

ресурси формуються за рахунок можливостей фінансового ринку через який проходять основні фінансові потоки, що створенні в наслідок перерозподілу новоствореної вартості. Для держави, регіонів та місцевої влади основними методами формування фінансових ресурсів є їх перерозподіл за рахунок використання податкового та неподаткового методів, які є основою для перерозподілу коштів між суб'єктами господарювання і домогосподарствами, з одного боку, та державою, з другого боку. Використання фінансового перерозподілу в соціально-економічній системі держави є загальноприйнятим підходом до забезпечення руху фінансових ресурсів в наслідок чого вони стають доступними для усіх економічних суб'єктів через діючу в країні та світовій економіці систему формування коштів, необхідних для розширеного відтворення.

По-сьоме, пріоритетність формування і використання фінансових ресурсів. Фінансові ресурси формуються і використовуються на усіх рівнях, в усіх сферах і ланках фінансової системи. Однак найвищий рівень пріоритету при формуванні та використанні має мікроекономічний рівень, тобто суб'єкти господарювання та домогосподарства. Це обумовлено тим, що відсутність необхідного обсягу фінансових ресурсів на мікроекономічному рівні не дасть змогу забезпечити розширене відтворення, що в майбутньому негативно вплине на розвиток усіх сфер та ланок фінансової системи, у тому числі і державних фінансів. Фінансові ресурси мікрорівня є запорукою майбутніх доходів і прибутків, що в кінцевому підсумку позитивно чи негативно може вплинути на утворення більшої чи меншої суми фінансових ресурсів держави. Отже збільшення фінансових ресурсів на мікрорівні призводить для зростання фінансових ресурсів на мезо- і макрорівні.

По-восьме, внутрішня складова фінансових ресурсів. Теоретичний аналіз утворення, формування, розподілу і використання фінансових ресурсів дає змогу стверджувати, що фінансові ресурси мають грошову природу, тобто в основному мають форму грошових коштів. Це є загальною формою існування фінансових ресурсів, що утворюються, формуються і використовуються через існування фінансового розподілу, який забезпечується завдяки грошам як важливішій ознаки фінансів. Грошова форма фінансових ресурсів є обов'язковою для усіх рівнів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів. Однак на рівні суб'єктів підприємництва різних видів економічної діяльності, особливо у сільському господарстві, будівництві, торгівлі тощо фінансові ресурси на практиці можуть приймати не грошову, а матеріальну форму. Ця форма існування фінансових ресурсів має місце тому, що на практиці суб'єкти підприємництва не завжди мають можливість використовувати грошові кошти для формування фінансових ресурсів. Так, у сільському господарстві значна частина підприємств використовують насіння з зерна останнього врожаю, добрива за рахунок життєдіяльності великої рогатої худоби тощо. Аналогічні ситуації можливо спостерігати у торгівлі чи будівництві. Крім того, внаслідок використання різних цінних паперів як інструментів руху грошових коштів фінансові ресурси мають можливість знаходитись у формі також цінних паперів, тобто акцій, облігацій і таке інше. Отже матеріальна форма існування фінансових ресурсів має своє право на існування та займає невелику частку в сукупності всіх фінансових ресурсів, що функціонують в соціально-економічній системі держави.

По-дев'яте, власність існування фінансових ресурсів. Фінансові ресурси можуть бути власними, залученими та позиковими. Власні фінансові ресурси формуються за рахунок власних доходів та прибутків. Залучені фінансові ресурси — це кошти, що залучаються на постійній основі за рахунок дії власників або нових інвесторів. Залучені фінансові ресурси можуть формуватися або за рахунок фінансового ринку або за рахунок держави, регіонів, органів місцевого самоврядування. Позикові фінансові ресурси — це кошти, що формуються на кредитній основі на певний період та мають повернутися у встановлений фінансовою угодою термін і при обов'язковій сплаті відповідного відсотку за їх використання.

По-десяте, потенціальність фінансових ресурсів та націленість на створення нової вартості, одержання обов'язкового доходу та (чи) прибутку. За своєю внутрішньою економічною природою фінансові ресурси характеризуються потенціальною можливістю перетворюватися у капітал. Отже, вони відрізняються від капіталу тим, що не реалізували на практиці свою внутрішню природу — забезпечити просте чи розширене відтворення. При вкладанні фінансові ресурси перетворюються у фінансовий капітал, який забезпечує формування необхідної суми активів, що дає можливість створювати нову вартість, одержувати доходи та прибутки. Якщо фінансові ресурси не перетворилися в капітал, то це означає, що на практиці не реалізована їх внутрішня економічна природа і вони не знайшли свого продуктивного використання внаслідок або неефективності їх вкладання, або з інших обставин, а тому фінансові ресурси переходять у форму руху звичайних грошових коштів, які використовуються для будь-якого споживання.

Виявленні ознаки дають змогу сформулювати наступне визначення економічної сутності фінансових ресурсів соціально-економічної системи держави з теоретичних та практичних позицій.

З теоретичних позицій. Фінансові ресурси — економічна категорія, що характеризує сутність і зміст фінансових відносин в розподільно-перерозподільних процесах соціально-економічній системі держави та виступає їх матеріальним носієм.

З практичних позицій. Фінансові ресурси — сукупність коштів (грошових і не грошових), що утворюються та формуються внаслідок розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього

(суспільного) продукту на рівні як окремої держави, так і всієї світової економіки суб'єктами господарювання, домогосподарствами, державою і місцевою владою з метою забезпечення їх цілеспрямованого продуктивного використання в фондовій і не фондовій формі, що дає змогу одержувати доходи та прибутки від їх володіння та розпорядження на користь як окремих осіб (фізичних або (чи) юридичних), так і всього суспільства.

Наведені визначення економічної сутності фінансових ресурсів дають змогу всебічно розкрити економічну природу фінансових ресурсів та їх практичне значення для суспільства.

Практичне значення фінансових ресурсів для суб'єктів господарювання можливо виявити через встановлення джерел їх формування та основних напрямів використання. З переорієнтацією вітчизняної економіки на ринкові засади перед суб'єктами господарювання розширились можливості щодо залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів, які за умов розвинутої інфраструктури фінансового ринку відзначаються особливою ємністю. У зв'язку з цим, вважаємо пріоритетним групування фінансових ресурсів за їх джерелами формування на внутрішні і зовнішні для суб'єктів господарювання нефінансового сектору економіки, зокрема промисловості, сільського господарства, будівництва, транспорту, торгівлі (рис. 1).

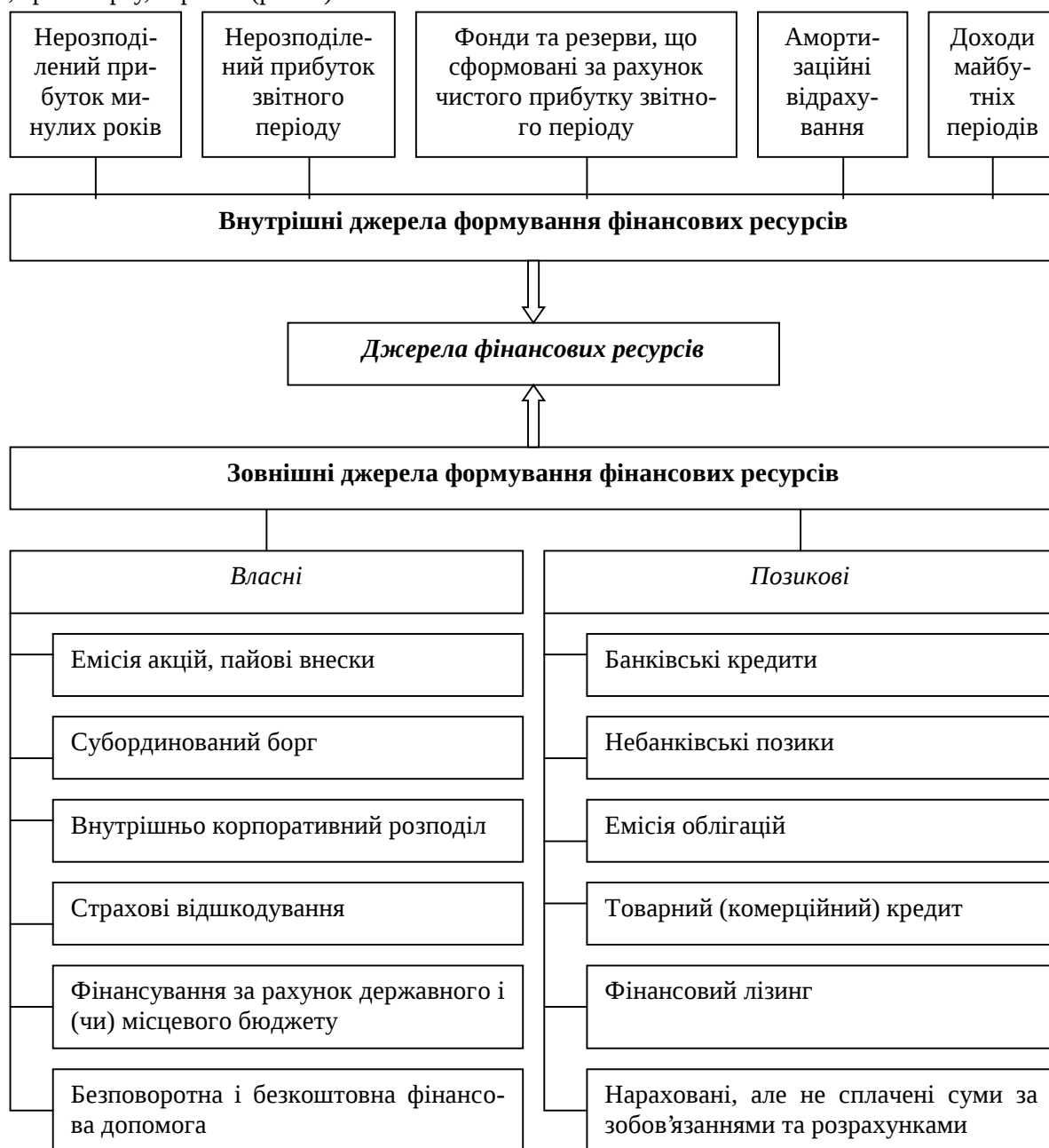

Рис. 1. Джерела формування фінансових ресурсів суб'єктів господарювання нефінансового сектору економіки (складено автором)

Проблема джерел фінансових ресурсів полягає в тому, що в залежності від етапу розвитку суб'єкта підприємництва (створення суб'єкта господарювання, розширення його діяльності, стабільний розвиток економічного суб'єкта, угасання діяльності тощо) можливо використовувати ті чи інші джерела.

Наприклад, коли створюється нове підприємство, то воно практично не має можливості використовувати внутрішні джерела фінансових ресурсів. Отже, для новоствореного підприємства основними джерелами фінансових ресурсів будуть або власні зовнішні, або (чи) позикові кошти, що залежить від економічних та політичних умов при яких створюється і починає функціонувати суб'єкт підприємництва (рис. 2).

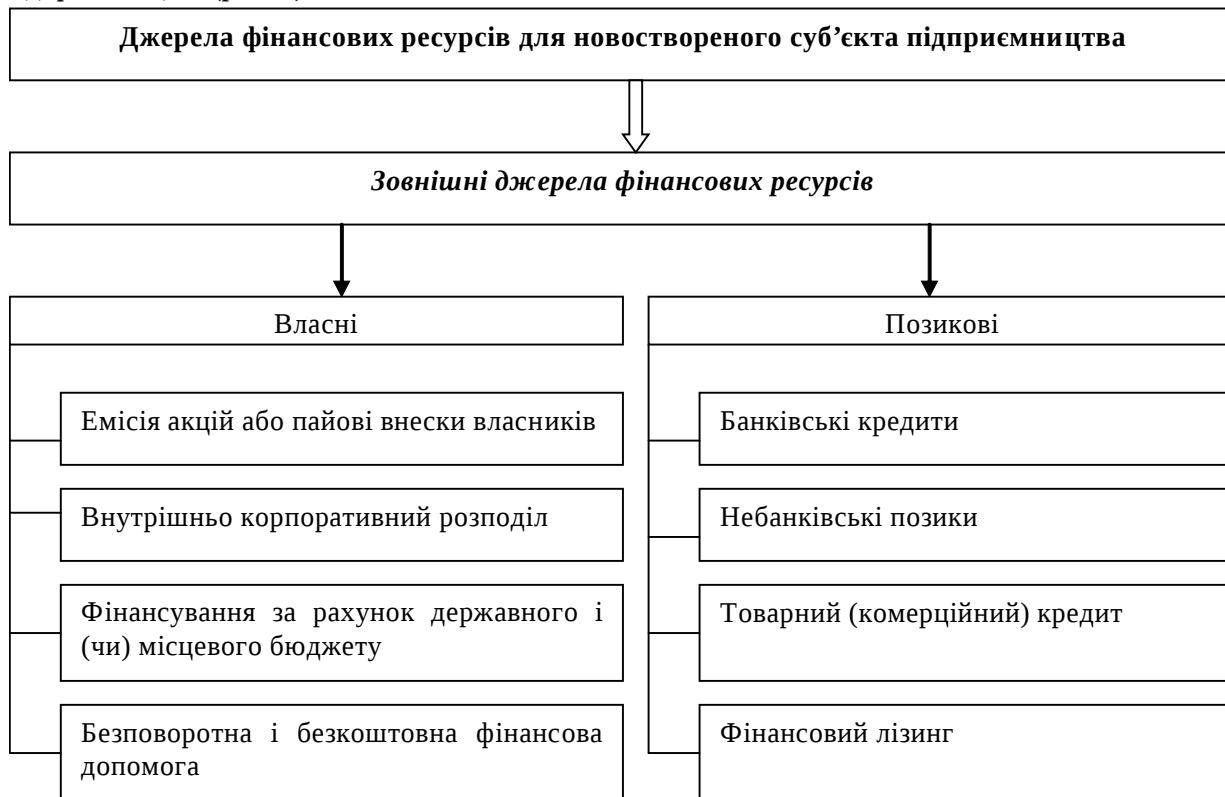

Рис. 2. Джерела формування фінансових ресурсів для новоствореного суб'єкта підприємництва

Для суб'єктів господарювання, що знаходяться на етапі значного розширення діяльності та стабільного розвитку можливо використовувати всі доступні джерела формування фінансових ресурсів. Проте, за умови значного розширення діяльності перевагу мають зовнішні джерела формування фінансових ресурсів, а на етапі стабільного розвитку перевагу можуть мати внутрішні джерела формування фінансових ресурсів.

На етапі угасання діяльності чи за умови суттєвих фінансових труднощів, коли бракує власних внутрішніх коштів, а позикові ресурси обмежені у зв'язку із великими ризиками, суб'єкт підприємництва, перш за все, повинен орієнтуватися на кошти або нових інвесторів, тобто емісію акцій чи пайових внесків, або кошти внутрішньо корпоративного розподілу, або кошти державного і (чи) місцевого бюджетів, коли держава чи місцева влада зацікавлена у збереженні підприємства через соціально-економічну його значимість, чи техніко-економічну значимість, чи еколого-економічну небезпеку припинення його діяльності.

Виходячи з одного із найважливіших принципів комерційного розрахунку — принципу самофінансування — суб'єкт підприємництва повинен розраховувати на власні внутрішні фінансові ресурси. Однак, якщо вартість таких джерел фінансових ресурсів суттєво перевищує вартість зовнішніх власних чи позикових джерел фінансових ресурсів, підприємство обов'язково повинно здійснити диверсифікацію джерел з метою запобігання залучання більш дорогих фінансових ресурсів. Коли внутрішні фінансові ресурси за вартістю більші ніж зовнішні, обов'язково потрібно використовувати зовнішні джерела фінансових ресурсів, щоб забезпечити помітне зменшення витрат на операційну чи інвестиційну діяльність та одержати додаткові переваги в конкурентній боротьбі.

Традиційним зовнішнім джерелом власних фінансових ресурсів є кошти власників, які акумулюються шляхом розміщення пайових цінних паперів (емісія акцій) чи шляхом прямих інвестицій до власного капіталу суб'єкта підприємництва (пайові внески). Виділення нами у складі зовнішніх власних джерел фінансових ресурсів субординованого боргу, внутрішньо корпоративного розподілу (перерозподілу) вимагають окремого пояснення. Використання цих джерел фінансових ресурсів в першу чергу є характерними для великих компаній чи корпорацій, які мають розгалужену корпоративну структуру.

Субординований борг являє собою схему емісії і розміщення короткострокових і довгострокових боргових цінних паперів серед акціонерів (власників) та персоналу компанії (корпорації). Західні школи фінансового менеджменту трактують субординований борг як «прошарок» між капіталом і зобов'язаннями компанії. Це пов'язано з тим, що цей вид фінансових ресурсів володіє рядом якісних

характеристик, притаманних як власному капіталу, так і зобов'язанням. Характеристики й параметри зобов'язань компанії, відображених у боргових цінних паперах, при необхідності можуть бути значно скореговані менеджментом. Проведені через раду директорів і збори акціонерів рішення правління можуть змінити суми і строки зобов'язань субординованого боргу, зменшити рівень і змінити умови і терміни виплати відсотків, конвертувати боргові зобов'язання в пайові цінні папери, аж до списання боргу. Використання цього виду внутрішніх фінансових ресурсів виключає період утворення корпорації і обмежене у фінансуванні операційної діяльності, а використовується для фінансування інвестицій. Саме в якості джерела фінансування розширення і розвитку компанії, реалізації масштабних інвестиційних проектів, компенсації втрат при прояві ризиків, цей вид внутрішніх фінансових ресурсів є перспективним. Міжнародна практика інтенсивно використовує субординований борг в якості внутрішнього фінансового ресурсу розвитку великих компаній чи корпорацій.

На необхідності пошуку механізмів залучення заощаджень персоналу суб'єкта підприємництва як джерела фінансових ресурсів наголошує, зокрема, Кужим М.Я. [14, с. 14-15], адже процес створення колективної акціонерної власності на базі державних підприємств актуалізує питання щодо ролі і місця трудових колективів в системі акціонерних товариств. Практичного застосування потребує апробована зарубіжними компаніями так звана «робітнича акціонерна власність», яка показала свою життєздатність і спроможність виступати одним із ключових факторів економічного зростання як окремо взятої компанії, так і національної економіки в цілому, забезпечуючи зростання добробуту громадян. Одним із важливіших питань, що слід вирішити у цьому контексті, полягає у пошуку шляхів найбільш ефективної реалізації механізму власності з метою залучення коштів працівників на фінансування виробничої діяльності. Адже якщо робітник фінансує своїми коштами своє ж підприємство, це дає змогу пов'язати поточні його інтереси з розвитком виробництва, збільшенням його обсягів, зростанням прибутку.

Зарубіжними компаніями активно використовується ще один специфічний вид фінансових ресурсів, який пов'язаний з утворенням внутрішньо корпоративних грошових потоків. Його особливість полягає в тому, що з точки зору всієї корпорації притоку грошових коштів не відбувається, але з позицій окремих елементів корпоративної структури цей фінансовий ресурс може бути дуже значним і затребуваним. Мова йде про додаткові доходи, які виникають внаслідок різниці валютних курсів, оподаткування і фінансових обмежень в країнах і регіонах розташування підприємств і філіалів корпорації.

Об'єктивна можливість використання цього виду фінансових ресурсів пояснюється нерівномірним розвитком економіки різних країн, відмінностями в політиці державного регулювання. В один і той самий час в одних підрозділах компанії бізнес розвивається, утворюються вільні грошові кошти, які необхідно ефективно вкладати, а в інших підрозділах компанії, що розташовані в деяких країнах і (чи) регіонах може відчуватися фінансові ускладнення. Так, потреба у додаткових фінансових ресурсах може виникати в окремих підрозділах компанії у випадку, якщо вони несуть додаткові затрати на проведення делегованих їм заходів з технічного, регіонального, ринкового, соціального розвитку. Створюючи нові продукти і технологічні схеми, відкриваючи відділення в нових регіонах, проводячи маркетингові дослідження, розбудовуючи соціальну інфраструктуру, ці підрозділи компанії сприяють більш ефективному бізнесу і прогресу решти підрозділів і компанії в цілому.

Існування централізованого в рамках компанії управління грошовими потоками аж до акумулювання коштів в одному фінансовому центрі дає змогу оперативно реагувати як на негативні, так і на позитивні зміни, ефективно долаючи структурні диспропорції. Крім того, схема єдиного фінансового центру компанії призводить також до істотної економії на витратах з переведення грошових коштів. Проте необхідно відмітити, що фінансові інтереси компанії можуть не співпадати з фінансовими інтересами тієї території де розташовані окремі її підрозділи. В таких випадках країна і (чи) регіон, де розташовані підрозділи транснаціональної компанії, може започаткувати відповідні обмеження, включаючи: податкові, митні, валютні чи інші, щоб захистити власні інтереси та забезпечити формування фінансових ресурсів для регіонального розвитку.

Отже, поєднання суб'єктів підприємства в різного роду корпоративних об'єднаннях дає змогу використовувати такі альтернативні джерела власних фінансових ресурсів як субординований борг чи перерозподіл внутрішньо корпоративних фінансових потоків. Ці джерела є гнучкими в управлінні, досить легко і швидко мобілізуються, що й визначило їх значну частку в активах багатьох закордонних корпорацій.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можливо сформулювати наступні висновки.

По-перше, до теперішнього часу в фінансовій науці не існує загальноприйнятого визначення сутності фінансових ресурсів. Таке визначення відсутнє і в законодавстві країни.

По-друге, теоретичне дослідження економічної сутності і значення фінансових ресурсів дало змогу встановити, що їм притаманні такі ознаки: а) джерела утворення і формування; б) цільове спрямування; в) рівні формування, розподілу і використання; г) форми існування; д) суб'єкти утворення, формування, володіння, розпорядження і використання; е) методи формування; ж) пріоритетність формування і використання; з) внутрішня складова; и) власність існування; к) потенціальність фінансових ресурсів та націленість на створення нової вартості, одержання обов'язкового доходу та (чи) прибутку.

По-третє, виявлені ознаки дають змогу сформулювати визначення сутності фінансових ресурсів соціально-економічної системи держави з теоретичних та практичних позицій. З теоретичних позицій: фінансові ресурси — економічна категорія, що характеризує сутність і зміст фінансових відносин в розподільно-перерозподільних процесах соціально-економічній системі держави та виступає їх матеріальним носієм. З практичних позицій: фінансові ресурси — сукупність коштів (грошових і не грошових), що утворюються та формуються внаслідок розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього (суспільного) продукту на рівні окремої держави, так і всієї світової економіки суб'єктами господарювання, домогосподарствами, державою і місцевою владою з метою забезпечення їх цілеспрямованого продуктивного використання в фондовій і не фондовій формі, що дає змогу одержувати доходи та прибутки від їх володіння та розпорядження на користь як окремих осіб (фізичних або (чи) юридичних), так і всього суспільства.

По-четверте, практичне значення фінансових ресурсів можливо виявити через розкриття джерел їх формування і напрямів використання. Основними групами джерел є: внутрішні, що утворюються та формуються внаслідок основної господарської діяльності, та зовнішні, які поділяються на власні та позикові, і формуються за рахунок фінансового ринку, корпоративного, загальнодержавного чи місцевого перерозподілу створеної вартості, надання безкоштовної та безповоротної допомоги, різних видів позик у грошовій чи матеріальній формі.

По-п'яте, перспективними напрямками дослідження щодо фінансових ресурсів є обґрунтування наукових підходів до підвищення ефективності їх формування і використання на мікро-, мезо- і макроекономічному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поддєрьогін А.М. Суть і склад фінансових ресурсів промислового підприємства / А.М. Поддєрьогін, О.Д. Василик. — К., 1974. — 16 с.
2. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василик. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
3. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави: монографія / К.В. Павлюк. — К.: НІОС, 1997. — 176 с.
4. Завгородній А.Г. Фінансовий словник / А.Г. Завгородній, Г.Г. Вознюк, Т.С. Смовженко. — 3-те вид. випр. та доп. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 587 с.
5. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств. — Тернопіль: Економічна думка, 2000. — 260 с.
6. Буряк Л.Д. Фінансові ресурси підприємства / Л.Д. Буряк // Фінанси України. — 2000. — №9. — С. 23-27.
7. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства / М.Я. Коробов. — К.: Знання, 2000. — 294 с.
8. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. — 6-те вид., перероб. та допов. — К.: КНЕУ, 2006. — 552 с.
9. Хачатурян С.В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація / С.В. Хачатурян // Фінанси України. — 2003. — №4. — С. 77-81.
10. Пройда-Носик Н.Н. Фінансові ресурси підприємства / Н.Н. Пройда-Носик, С.С. Грабарчук // Фінанси України. — 2003. — №1. — С. 96-103.
11. Ковалев В.В. Введение в финансовый менеджмент. / В.В. Ковалев. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 768 с.
12. Опарін В. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В. Опарін // Вісник НБУ. — 2000. — №5. — С. 10-11.
13. Бочаров В.В. Корпоративные финансы / В.В. Бочаров, В.Е. Леонтьев. — СПб.: Питер, 2004. — 592 с.
14. Кужим Н.Я. Акционирование государственных предприятий: проблемы и пути их решения / Н.Я. Кужим. — Харьков: Основа, 1998. — 200 с.